

Fattiggård eller fjendeland?

DANMARKS
FORSORGS
MUSEUM

Fattigdomssyn i besættelsestidens Danmark

AF JEPPE WICHMANN RASMUSSEN

Den følgende artikel vil kortfattet se på, hvordan de mennesker, der blev indlagt på arbejdsanstalter under besættelsen, blev betragtet af det samfund, de var en del af.

Den store Socialreform, som med bred opbakning i Folketinget blev vedtaget i 1933, og som var gældende i besættelsesårene, 1940-45, sørgede blandt andet for, at den forsikrede del af den arbejdsdygtige befolkning fik ret til økonomisk hjælp i tilfælde af arbejdsløshed. Det blev gjort lovpligtigt at være medlem af en sygekasse, så man var forsikret mod sygdom, og lettere at blive medlem af en a-kasse.¹ Det var dog ikke alle, der kunne blive medlem af en a-kasse eller en sygekasse. Flere a-kasser afviste folk, som havde dokumenterede alkoholproblemer, eller ofte var arbejdsløse, og sygekasserne stillede krav til deres

medlemmers helbredstilstand. Kun en ganske lille andel af de mennesker, som blev indlagt på arbejdsanstalter og fattiggårde var eksempelvis medlemmer af sygekasser eller a-kasser.

Personer, der ofte modtog hjælp fra det offentlige, særligt dem, der blev indlagt på fattiggårde og arbejdsanstalter, blev på dette tidspunkt betragtet som arbejdssky og personligt ansvarlige for deres fattigdom. Det sprog, der blev anvendt i flere af socialreformens paragraffer og også i fattiggårde og arbejdsanstalters reglementer og praksis, var gennemsyrede af dette fattigdomssyn. På Svendborg Fattiggård og Horsens Forsørgelsesanstalt blev de fattige "indlagt", som var de syge, og når de fik tilladelse til at forlade anstalterne igen, "dimitterede" de. Sidstnævnte hænger sammen

med den genopdragelse som anstalterne gennem indespærring, fratagelse af borgerrettigheder, tvangsarbejde og disciplin skulle give de mennesker, der bad dem om hjælp. Tabet af borgerrettighederne betød, at den indlagte mistede sin stemmeret, valgret, private ejendomsret (herunder retten til sit eget tøj), værgeret (retten til sine børn) og retten til at gifte sig uden tilladelse. De indlagte skulle lære, at arbejdssomhed belønnes og dovenskab straffes - var man arbejdsdygtig, men arbejdsløs, blev man i mange tilfælde betragtet som doven og en byrde for samfundet, og var næsten sikker på at blive indlagt i anstaltens arbejdsafdelinger. På Svendborg Fattiggård var der pigtråd på arbejdsafdelingens mure og tremmer i vinduerne, i Horsens var anstaltens gårdarealer indrammet af høje mure og rundt om Arbejdsanstalten Sundholm, som

lå på Amager, var der gravet en fire meter dyb voldgrav, på toppen af voldgraven stod et to meter højt pigtrådshegn. Til gengæld fik man på alle fattiganstalter mad, en seng at sove i, rent tøj og varme bade efter behov (personalets) eller ca. hver 14 dag afhængigt af, hvilken anstalt man opholdt sig på.²

De reglementer, som var gældende på de store fattiggårde og arbejdsanstalter var stadfæstet af indenrigsministeriet og baseret på socialreformen, helt præcist "Lov Nr. 181 af 20. maj 1933 om offentlig forsorg."³ Dette gjaldt også for Svendborg Fattiggård, Horsens Forsørgelsesanstalt og Arbejdsanstalten Sundholm (også under besættelsen), som er de tre anstalter, man kan blive indlagt på i det digitale dilemmaspil "Fattiggård eller Fjendeland". Reglementerne blev ophængt i alle anstalternes afdelinger i en forkortet udgave, der indeholdt udvalgte paragrafer, så de indlagte aldrig var i tvivl om, hvilke regler de skulle følge.⁴

Analysen af synet på fattige, som værende

dovne og skyldige i deres egen situation, underbygges bl.a. af en række formuleringer fra forskellige kapitler og paragraffer i den føromtalte socialreform. Paragraf 310 er den første i kapitlet med titlen: "Forsørgelse af arbejdsmodvillige Personer."⁵, altså forsørgelse af personer, som ikke vil arbejde. I paragraffen beskrives individer, der gennem længere perioder havde levet af kommunehjælp (kontanthjælp), som nogen, der havde "Lyst til at ligge det offentlige til Byrde"⁶ og led af "aabenlys Arbejdslede" altså personer, som ikke gider at arbejde og blot vil nasse på det offentlige og dermed alle de skatteydere, der bidrager til de offentlige kasser. Historiker og forfatter Søren Kolstrup har i bogværket "Dansk Velfærdshistorie - Velfærdsstaten i støbeskeen" forklaret, at disse mennesker, i henhold til sociallovgivningen, var at betragte som uhæderlige eller uærlige.⁷

En indlæggelse på en fattiggård eller arbejdsanstalt blev betragtet som en offentlig ydelse. Denne ydelse blev kaldt fattighjælp. Personer, som

blev indlagt på en fattiggård eller arbejdsanstalt, uanset om det var frivilligt eller under tvang, måtte derfor ikke modtage andre offentlige ydelser så længe de var indlagt, og opholdet kvalificerede ikke klienterne til modtagelse af andre former for offentlig hjælp, når de på et tidspunkt fik tilladelse til at komme ud. Det var tværtimod langt sværere at få andre former for hjælp fra det offentlige, hvis man havde været indlagt på en fattiganstalt. De indlagte, som dimitterede fra anstalter uden arbejde stod derfor i en svær situation, når de kom ud - fandt de ikke arbejde i en fart havde de ofte ikke andet valg end at opsøge en fattiganstalt igen. Prisen for den tid en person var indlagt på en fattiganstalt blev betragtet som et lån, som en given klient skulle tilbagebetale, når og såfremt vedkommende kom til penge i fremtiden. Gælden kunne også eftergives, men det krævede, at skyldneren ikke modtog nogen former for hjælp fra det offentlige i mindst to år.^{8/9}

Noter

- 1 Kolstrup, Søren i red. Jørn Henrik Petersen mfl. "Dansk velfærdshistorie bind 3 - Velfærdsstaten i støbeskeen Perioden 1933-1956." kap. 3: "Den offentlige forsorg" Udg. af Syddansk Universitetsforlag 2012. s. 155
- 2 Se reglementer for Svendborg Fattiggård, Horsens Forsørgelsesanstalt og Arbejdsanstalten Sundholm. Reglementer finder du på www.fattiggaardeller-fjendeland.dk under "Kildesamling" "Kilder" + artiklen om "Albert", der kan findes på hjemmesiden under "kildesamling" "Artikler" + Beldring, Aksel og Kaare Olsen: "Over Ladegaarden til Sundholm", udgivet af Social- og sundhedsforvaltningen København 1993, s. 20-21 + Red. Rasmussen, Jacob Knage og Sarah Smed: "Fattiggården" Årbog for Svendborg museum 2014, s. 35-38 + Knudsen, Anne-Mette: "Fattig og umyndiggjort", udgivet af forlaget Horsnæs i 2010.
- 3 Svendborg Byhistoriske Arkiv. Svendborg Fattigvæsen. "Reglement for Arbejdsanstalten Viebøltegård - For Svendborg Amt. 1936" § 2. Trykt i Svendborg Amts-Bogtrykkeri. A1546/56
- 4 Svendborg Byhistoriske Arkiv. Svendborg Fattigvæsen. "Reglement for Arbejdsanstalten Viebøltegård - For Svendborg Amt. 1936" § 35. Trykt i Svendborg Amts-Bogtrykkeri. A1546/56
- 5 "Socialreformen med Noter", "Lov Nr. 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg." s. 198, § 310. 1. 3. Socialministeriet, J. H. Schultz Forlag 1933.
- 6 "Socialreformen med Noter", "Lov Nr. 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg." s. 198, § 310. 1. 3. Socialministeriet, J. H. Schultz Forlag 1933.
- 7 "Socialreformen med Noter", "Lov Nr. 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg." s. 197-98, § 310. Socialministeriet, J. H. Schultz Forlag 1933.
- 8 Kolstrup, Søren i red. Jørn Henrik Petersen mfl. "Dansk velfærdshistorie bind 3 - Velfærdsstaten i støbeskeen Perioden 1933-1956." kap. 3: "Den offentlige forsorg" Udg. af Syddansk Universitetsforlag 2012. s. 155
- 9 "Socialreformen med noter." "Lov Nr. 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg." s. 195, § 307 stk. 1. Socialministeriet, J.H. Schultz Forlag 1933